

Artikel voor P&C, niet geplaatst. In Bakkers handschrift: ‘wegens bezwaren (van wie? Stellig van P. de Gr. , die het van de redactie te lezen kreeg, waarsch.) nooit geplaatst.’

Enige overdenkingen bij Maisky's herinneringen. (20 01 1965)

Toen de herinneringen van de Sovjetdiplomaat I. M. Maisky, getiteld ‘Wie hielp Hitler’, in het Engels verschenen, gaf dat aanleiding tot een uitgebreide schrijverij in de gehele Britse pers van recensies en brieven over en weer. Een van de briefschrijvers heeft daarbij verzucht: “Ambassadeurs in ruste behoren geen boeken te schrijven.” Die uitlating was waarschijnlijk niet bedoeld als een geschiedschrijfkundige stelling, ze was ingegeven door de typische bourgeoisopvatting dat wat in de diplomatieke keukens wordt bereid, liefst niet aan het volk bekend moet worden – of dan pas, als daar hele generaties overheen zijn gegaan en het gebeurde geen actueelpolitieke, maar nog slechts historische waarde heeft.

Diplomatieke memoires zijn namelijk van huis uit onplezierig voor de politiek van imperialistische regeringen, tenminste als ze ook maar enigszins waarheidsgetrouw zijn. Waarschijnlijk stonden, in dit geval, genoemde briefschrijver de bekende herinneringen van de Britse ambassadeur bij Hitler, Henderson, voor ogen, wiens boek ‘Het falen van de missie’ even tekenend was voor de man zelf als voor de funeste politiek van zijn regering. En honderd maal meer geldt zulks natuurlijk als een Sovjetdiplomaat – in dit geval de man die van 1932 tot 1943 ambassadeur in Londen was – een boekje gaat opendoen over wat hij alzo op zijn post heeft meegemaakt en gedaan.

Maar men kan hier toch wel meteen een meer algemene overweging aan vastknopen, namelijk dat zulke, onder de verantwoordelijkheid van een persoon verschenen beschouwingen, feitelijk onmisbaar zijn voor een goede beoordeling van de geschiedenis. Geschiedschrijving is altijd meer dan een feitelijke opsomming van feiten. Ze houdt ook uiteenzetting, het leggen van verbanden, het trekken van conclusies, in. Dat wil zeggen, ze is nooit los te maken van de inzichten van de schrijvende persoon of personen op het ogenblik dat er geschreven wordt.

Marxistische geschiedschrijving, die de nadruk legt op de economische verhoudingen, op de rol van de volksmassa's, op het dialectische karakter van de ontwikkeling, is wezenlijk verschillend van burgerlijke geschiedschrijving, die eerder geneigd zal zijn het belang van losstaande feitelijkheden en gebeurtenissen en het denken en handelen van personen als beginpunt te nemen. Binnen dit kader van de burgerlijke geschiedschrijving echter bestaat weer een oneindige schaal van de mogelijkheden, van superidealistisch tot nuchter realistisch. En ook naar de plaats die de schrijver zelf inneemt in de actualiteit. Om maar één voorbeeld te nemen: een antifascistische Nederlander, die schrijft over het vooroorlogse Duitsland, zal een ander brok geschiedenis tevoorschijn toveren dan een schrijver van West-Duitse leerboekjes, die hoopt binnenkort Herr Doktor of zelfs Herr Professor te worden. Hun actuele politieke stellingname zal in sterke mate bepalend zijn voor het oordeel dat zij hebben over de gebeurtenissen van destijds. Ook marxistische geschiedschrijving heeft met dit feit te maken. Zij is van nature geen dode opsomming van feiten, zij is ‘geëngageerd’. Zij wil voor het heden de lessen uit het verleden trekken; zij wil de feiten onderzoeken, opdat de mens van

vandaag daaruit zoveel mogelijk lering trekt en waar mogelijk vergissingen van vroeger niet voor de tweede keer maakt. Door haar aard is de marxistische geschiedschrijving, ook van de historie van onze tijd, superieur aan de burgerlijke geschiedschrijving. Zij wordt niet van het spoor gebracht door idealistische overwegingen of mystiek, zij staat principieel op het standpunt dat men de wereld kan kennen en begrijpen. Zij heeft een open oog voor verbanden die anderen niet vermoeden, zij brengt het toeval terug naar zijn ondergeschikte plaats binnen de wetmatige ontwikkeling. Daardoor kan de marxistische geschiedwetenschap veel dieper doordringen in de ontwikkeling dan de wetenschap die haar wijze van benadering mist.

Maar marxisten zijn vanzelfsprekend tevens mensen die midden in het leven staan met een strijdpositie en de hoek van waaruit zij de historie, vooral de jongste historie bezien, de nadrukken bij hun geschiedbeschouwing – het wordt mede bepaald door hun strijdpositie. Dat houdt tevens in dat geen marxist ooit kan en zal uitgaan van de eigen onfeilbaarheid. Zijn denkkraft ligt juist hierin, dat hij de vastheid van zijn overtuiging op ieder ogenblik confronteert met de werkelijkheid en bereid is, juist op grond van die overtuiging, meningen en opvattingen te herzien als die niet met de werkelijkheid in overeenstemming blijken te zijn. Dat geldt voor de marxist als persoon, het geldt ook voor de communistische partijen. De statuten van iedere Communistische Partij gaan van deze grondgedachte uit. Ze schrijven eensgezind handelen voor op grond van het inzicht van dat ogenblik, waaraan tussen de congressen door het bestuur vorm wordt gegeven. Maar juist die congressen zijn er mede, om een kritische herwaardering mogelijk te maken van eenmaal ingenomen standpunten of gekoesterde inzichten. De zelfkritiek, als beginsel onbestaanbaar in het burgerlijke gedachteleven, is een onafscheidelijk deel van het marxistische denken.

Het zijn deze factoren – het door het speciale moment bepaalde accent van een, in het algemeen juiste, wetenschappelijke visie op de geschiedenis en de voor marxisten verplichte bereidheid tot zelfkritische herziening, die ook de vraag opwerpen of geschiedschrijving door een Communistische Partij als zodanig wel juist is. Het bekendste voorbeeld van zulke geschiedschrijving is die van de Communistische Partij van de Sovjet-Unie, maar het zou ons niet verbazen als men juist daar dit probleem thans kritisch onder ogen zou zien. Lange tijd heeft het leerboek over de geschiedenis van de CPSU, dat met de actieve medewerking van Stalin was geschreven, als het enig juiste gegolden. Het boek heeft trouwens waardevol werk gedaan bij de vorming van vele communisten. Later, toen men afstand nam van een deel van de opvattingen van Stalin en van de persoonsverheerlijking waarmee men hem omringd had, werd herschrijving nodig. Veel dat goed was in het boek bleef, veel werd toegevoegd en hier en daar werden ook andere conclusies getrokken. Ook in dit nieuwe boek echter moesten in de loop der afgelopen acht jaar nogal wat wijzigingen worden aangebracht en dat proces zal wel niet aan zijn eind zijn. Er bestaat een objectieve geschiedenis van de CPSU, dat is nu eenmaal een onloochenbaar feit. Naarmate echter de tijd voortschrijdt verdiept zich het inzicht in deze geschiedenis, wijzigt zich ook het begrip voor bepaalde kanten van deze geschiedenis, blijkt dit punt van meer belang dan men eerst meende, het andere minder.

En de vraag rijst vanzelf, of het juist en verantwoord is dat men deze geschiedenis gaat vastleggen in een handboek, dat een officieel product is van het partijbestuur. Haalt men niet,

met het voortdurende en onvermijdelijk wijzigen van zo'n officieel werk, de monumentale betekenis omlaag van de werkelijke geschiedenis van de partij? Kan een collectief lichaam, gekozen voor actueel politiek leiding geven in een bepaalde situatie, wel werkelijk zijn naam geven aan iets als een werk over de geschiedenis, die men nog niet geheel kent maar bezig is steeds beter te kennen? Loopt men tenslotte niet het gevaar met zulke werken de onderzoeken van marxistische historici te belemmeren die, als goede partijleden, voor de vraag kunnen komen te staan wat zij moeten met bepaalde conclusies die ze naar hun communistische inzicht hebben getrokken, maar die in strijd zijn met het handboek van dat ogenblik?

Men zal nooit aan een communistische partij het recht kunnen ontzeggen om in vraagstukken van de recente historie haar mening te zeggen, hetzij als partij zelf, of bij monde van een daartoe door haar aangewezen kameraad. Dat hebben wijzelf als partij ook meer dan eens moeten doen, als het vraagstukken betref die onmiddellijk verband houden met de positie en de stellingname van de partij. Wij hebben dat, om maar enkele voorbeelden te noemen, moeten doen toen het ging om de Februaristaking van 1941 en we hebben het opnieuw gedaan toen de Gortzakgroep de historische waarheid trachtte te vervalsen over de positie van onze partij in de tweede wereldoorlog. Maar dat gold telkens een stellingname die de actuele politiek betref, ze ging om het vaststellen van enige feiten en ze betref onderdelen van de geschiedenis. Het recht om dat te doen komt een partij zonder meer toe. Maar het lijkt toch verkieslijk om de geschiedschrijving zelf zoveel mogelijk over te laten aan personen en instituten, terwijl men het als partij tot zijn taak rekent deze geschiedschrijvers te helpen zich een zo goed mogelijk marxistisch inzicht te verschaffen, hen zoveel mogelijk te vormen in hun denken. In de discussie en meningsvorming die zodoende ontstaat, zal waarschijnlijk de werkelijke geschiedenis het best belicht worden.

Misschien is de lezer de draad wat kwijt geraakt, maar wij kwamen tot deze bespiegeling via de verzuchting die een Engelsman op papier stelde naar aanleiding van Maisky's boek 'Wie hielp Hitler': "Ambassadeurs in ruste behoren geen boeken te schrijven." Wij zijn dus een andere mening toegedaan. Vooral iemand die op een zo belangrijke post stond in de uiterst belangrijke dertiger jaren, is bijna verplicht zijn zienswijze te geven, indien hij van mening is dat die voor de ontwikkeling van de komende tijd van belang kan zijn. (..)

(LM: dit is het eind van pagina 5, en het spannende betoog over Maisky zet zich nog acht pagina's voort. De verrassing zit niet in de inhoud van het boek, en de bespiegelingen erover, hoe interessant ook, maar in deze beschouwing over 'communistische' geschiedschrijving.)